

Erken Cumhuriyet Döneminin Büyük Stratejisi ve Türk Dış Politikası: Plan, İlke ve Davranış ‘İmaları’ Üzerine Bir Tartışma

Baybars Öğün*

Özet

Bu makale, erken cumhuriyet döneminin büyük stratejisini, Türk Dış Politikası (TDP) yazınındaki ‘büyük strateji imaları’na odaklanarak ele alır. ‘Büyük strateji imaları’, Türkçe literatürde büyük strateji terimi kullanılmadan, büyük stratejiyi çağrıştıran şekilde ele alınan, dış siyasaya dair kavramsal yaklaşımlar ve ön kabuller olarak tanımlanmaktadır. Makalede Nina Silove’un *Beyond the Buzzword: The Three Meanings of “Grand Strategy”* çalışmasında ortaya koyduğu büyük planlar, büyük ilkeler ve büyük davranışların karşılaştırılmasına dayalı kavramsal çerçevesi kullanılacaktır. TDP literatüründe büyük plan olarak “Misak-ı Milli”, büyük ilkeler olarak “Yurtta barış, dünyada barış”, “statükoculuk” ve “batıcılık”, büyük davranış olarak ise “denge politikası” ima edilmektedir. TDP yazını çerçevesindeki büyük strateji imalarının benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırılarak, dönemin büyük stratejisi hakkında bir kavramsal tartışma amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Büyük strateji, Türk Dış Politikası, dış siyasa, erken cumhuriyet dönemi, büyük strateji imaları.

* Dr. Öğr. Üyesi., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, baybars.ogun@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3656-0611
Makale geliş tarihi: 05.02.2025
Makale kabul tarihi: 30.09.2025

Grand Strategy and Turkish Foreign Policy in the Early Republican Era: A Discussion of the ‘Allusions’ of Plan, Principle, and Behavior*

Abstract

This article is concerned with the grand strategy of the early republican period by focusing on 'grand strategy allusions' in the Turkish Foreign Policy (TFP) literature. Grand strategy allusions are conceptual approaches and assumptions about foreign policy that are treated as evocations of grand strategy without using the term grand strategy in Turkish literature. The paper uses Nina Silove's conceptual methodology in *Beyond the Buzzword: The Three Meanings of "Grand Strategy"* to compare grand plans, principles, and behaviors. TFP literature alludes to the National Pact as the grand plan, “peace at home, peace in the world”, “the defense of the status quo”, and “westernism” as the grand principles, and “the policy of balancing” as the grand behavior. A conceptual discussion of the grand strategy of the period is sought by comparing the similarities and differences of the grand strategy implications within the TFP literature.

Keywords

Grand strategy, Turkish Foreign Policy, foreign policy, early republican era, grand strategy allusions.

Giriş

Devletlerin, sınırları dışında kalan aktörlere karşı niyetleri, planları, stratejileri, siyasaları veya uluslararası politik sistemdeki genel siyasetleri hakkında siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinine hâkim olan geleneksel kavram dış siyasettir (*foreign policy*)¹. Bu çalışma, uluslararası politika ve dış siyaset alanlarında amaçlı aktör yaklaşımı çerçevesinde literatürde görece yakın zamanlarda tercih edilmeye başlanan büyük strateji kavramıyla ilgilenmektedir. Temel mesele, uluslararası politikadaki birincil aktör olan devletlerin en geniş kapsamlı, en önemli ve uzun vadeye yayılan siyasi-askeri niyetlerini açıklayabilmektir.

* Bu çalışma, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinin düzenlediği, 12-13 Ekim 2023 tarihli, “Cumhuriyetin Yüzcüncü Yılında Türk Dış Politikası” başlıklı VII. Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi’nde yazar tarafından sunulan “Cumhuriyetin Kuruluş Döneminin Büyük Stratejisi: Türk Dış Politikasına Yön Veren Planlar, İlkeler ve Davranışların Analizi” başlıklı bildirinin gözden geçirilerek ve kapsamı genişletilerek makaleye dönüştürülmesiyle üretilmiştir.

1 Türkçe literatürde “siyaset”, “politika” ve “siyaset” sözcükleri çoğunlukla aynı anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır. Bu çalışmada siyaset/politika (*politics*) ile siyaset (*policy*) sözcükleri arasında, İngilizce literatürdeki ayırım benimsenmektedir. Siyaset/politika makro düzeyi, siyaset ise mikro düzeyi karşılamaktadır.

Stratejiyi niteleyen “büyük” sıfatı, bir tür “olağanüstü”, “daha üstün” veya “ayrıcalıklı” stratejiyi ortaya çıkarmaktadır. Bundan dolayı Hart, büyük stratejiyi stratejiden ayırarak “daha yüksek strateji (*higher strategy*)” (Hart, 1967: 322) demektedir. Posen, büyük stratejiyi askeri stratejiden ayırıp kavramsal olarak en üst seviyeye yerleştirerek, “ulusal siyasa (*national policy*)” (Posen, 1984: 13) olarak ele alır. Aynı şekilde Strachan da askeri strateji ile büyük stratejiyi farklı konseptte kabul ederken, “ulusal strateji (*national strategy*)” (Strachan, 2019: 173) terimini kullanır. Kennedy’ye göre büyük strateji, karar alıcıların, sahip oldukları askeri ve askeri olmayan tüm unsurları savaş ve barış dönemlerindeki siyasi amaçlarına göre tasarlama kararlarına dayanır (Kennedy, 2014: 16). Gray, büyük stratejiyi, bir devletin sahip olduğu tüm imkân ve unsurları siyasi amaçlarına uygun olarak kullanma iradesi olarak tanımlar (Gray, 2013: 2).

Uluslararası ilişkiler literatüründe büyük güçlerin rekabete dayalı küresel hegemonya siyasetleri, liderlerin veya karar alıcıların söz ve beyanları, hükümetlerin farklı siyasi programları, askeri kurumların tavsiye belgeleri, ulusal güvenlik doktrinleri, dış siyasa ilkeleri, devletlerin davranış biçimleri veya savaş stratejileri büyük strateji olarak ele alınabilmektedir (Ögün, 2022: 518-519). Literatürdeki işlemselleştirme problemi dikkate alınarak, büyük strateji ile dış siyasa ilişkisi açısından Brands ve Martel’in tanımları kullanılmaktadır. Buna göre büyük strateji, dış ve ulusal güvenlik siyasalarının kendisi olmayıp onları yönlendiren en yüksek siyasi-askeri kavramsal mantıktır (Brands, 2014: 3-4; Martel, 2015: 340).²

Bu makale, bir “ön çalışma” sunma amacıyla, “Türkiye Cumhuriyeti’nin erken dönemine egemen olan büyük stratejinin ne olduğu” sorusunu sormaktadır. Literatürde ilgili dönemin büyük stratejisi üzerine yetersiz sayıda ve içerikte çalışma bulunmasından dolayı, bu çalışmada büyük stratejinin takibini yapabilmek için TDP³ yazınındaki dış siyasaya dair kavramsal çerçeveler, yaklaşımlar ve analizlerdeki ‘büyük strateji imaları’ ortaya konacaktır. Bu çalışmada ‘büyük strateji imaları’, ‘Türkçe literatürde büyük strateji terimi kullanılmadan, büyük stratejiyi çağrıştıran şekilde ele alınan, dış siyasaya dair kavramsal yaklaşımlar ve ön kabuller’ olarak tanımlanmaktadır. Kavramsal çerçeve olarak Nina Silove’un *Beyond the Buzzword: The Three Meanings of "Grand Strategy"* makalesinde, büyük stratejinin kavramsal belirsizliğini aşmak için geliştirdiği üçlü tipoloji kullanılarak, TDP yazınında ima edilen büyük stratejilerin

2 Politika-siyasa ayrımına uygun olarak bir devletin sahip olduğu tek bir dış siyasa olmadığı ileri sürülmektedir. Devletlerin farklı konu başlıklarıyla ele alınabilecek “dış siyasaları” (Ögün, 2024: 354) vardır. Örneğin Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de Kıbrıs, Ege’de karasuları, Ortadoğu’da Suriye veya Afrika ülkelerine yönelik farklı içerikte siyasaları bulunmaktadır. Büyük strateji, bu çerçevede politikayla eşleşir.

3 “TDP” kullanımının, hem Türkiye’nin dış siyasa çalışmalarına dair yazını hem de politikanın siyasalar üzerindeki kavramsal konumunu ifade etmek için tercih edildiği ileri sürülmektedir.

karşılaştırılması üzerinden, erken Cumhuriyet döneminin büyük stratejisi tartışılacaktır.

Makale, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Silove'un kavramsal çerçevesi tanıtılarak üç alt başlıkta uluslararası ilişkiler literatüründeki büyük planlar, büyük ilkeler ve büyük davranışlar ortaya konacaktır. İkinci bölümde TDP yazınındaki büyük plan iması olarak "Misak-ı Milli", üçüncü bölümde TDP yazınındaki büyük ilke imaları olarak "Yurtta barış, dünyada barış", "statükoculuk" ve "batıcılık", dördüncü bölümde ise TDP yazınındaki büyük davranış iması olarak "denge politikası" ele alınacaktır. Kavramsal tartışma yürütülürken, literatürdeki işlemselleştirme problemi sebebiyle, Silove'un yaklaşımına sadık kalınmaktadır. Buna göre belirlenen büyük strateji imaları arasından tercih yapılmayarak, gelecekteki çalışmalar için karşılaştırmalı bir kavramsal çerçevenin sunulması amaçlanmaktadır.

Büyük Stratejinin Üçlü Tipolojisi: Planlar, İlkeler ve Davranışlar

Silove, literatürde büyük strateji olarak kullanılmaya uygun olan üç ayrı kavramsal çerçeve gözlemler. Buna göre yazılı belgeye dayalı tasarlanmış planlar, karar alıcıların söylemlerine dayalı yönlendirici ilkeler ve yazarların gözlemlerine dayalı inşa edilen ilkeler ile devletlerin dış siyasa davranış kalıplarıyla görünür olan tutarlı uygulamalar, literatürde büyük strateji olarak kabul görmektedir.

Silove'un üçlü tipolojisi ortaya konulurken, her birinin birer büyük strateji olarak kabul edilebilmesi için bazı ortak nitelikler tespit edilmektedir. İlk olarak her bir büyük strateji kavramı da mutlaka uzun vadeli bir kapsam (*long-term in scope*) sunmalıdır. İkinci olarak, devletlerin askeri olan ve olmayan tüm kaynak ve imkanlarını hesaba katan bütüncül (*holistic*) bir çerçevede ele alınmalıdır. Üçüncü olarak mutlaka devletlerin en önemli amaç veya niyetleriyle (*most important interests*) ilgili olmalıdırlar (Silove, 2018: 45-46). Plan, ilkeler ve davranış kalıpları olarak büyük stratejilerin karşılaştırılabilmesi için öncelikle bu ortak niteliklerin gözlemlenmesi gerekmektedir.

Plan Olarak Büyük Strateji

Büyük planlar, askeri perspektif olarak sınıflandırılabilen kavramsal alanın ürünüdür. Askeri tarihçilerin strateji tanımları, büyük stratejinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu yaklaşımda askeri stratejiyle ilişkilendirilen büyük strateji, Clausewitz geleneğiyle ilişkili olup, genellikle savaş planları olarak anlaşılmaktadır. Bunların yazılı ve sonuca yönelik olması beklenmektedir. Clausewitz geleneğinde strateji ile siyasa ayrımı üzerinden büyük stratejiyi anlamak mümkündür. Clausewitz'e göre strateji, özellikle komutanların ürettikleri

savaş uygulamalarıyla ilgilidir. Siyasa ise stratejiden farklı olarak, savaşın amacına yöneliktir (Silove, 2018: 35). Askeri kavramsal alanda büyük stratejiden anlaşılan, siyasa değil stratejidir. Kennedy ve Hart’ın büyük strateji tanımları da bu konseptte yer almaktadır (Kennedy, 2014; Hart, 1967). Plandan kastedilen, bilinçli ve tasarlanmış bir amaçtır. Ayrıca bir plan, ayrıntılı bilgi içermektedir. Savaş planları gibi büyük stratejinin de yazılı metinler olması beklenmektedir. Hatta karar alıcıların bir masa etrafında savaş planı tasarlar gibi büyük strateji tasarladıkları düşünülebilir (Silove, 2018: 36).

Plan olarak büyük strateji, askeri konseptte savaşın planlanmasından, savaşın siyasi amacının önemli hale geldiği bir kullanıma dönüşmüştür. Devletlerin tasarladıkları genel siyasetleriyle ilgili olan çıkarlar, hedefler ve tehdit unsurları dikkate alınmaktadır. Burada önemli olan nokta, planı tasarlayan karar alıcıların asker kişiler olmaktan çıkıp siyasetçilere dönüşmesidir. Büyük strateji, askeri konsept çerçevesinde ortaya çıksa da stratejinin siyasa ile ilişkisi ve siyasetin siyasa üzerindeki egemenliği dikkate alındığında siyasi kavramsal konseptte yer almaya başlamıştır. Bu bağlamda Silove, plan olarak büyük stratejiye en iyi örneğin “Amerikan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi (*US National Security Strategy*)” olduğunu belirtir. Bu yazılı planda ABD’nin bir dönemi kapsayan temel amaçları, çıkarları, politikaları, küresel yükümlülükleri ve bunlara ulaşmak için gerekli unsurlar yer almaktadır (Silove, 2018: 37). Aynı şekilde Rusya’nın “Ulusal Güvenlik Stratejisi (*National Security Strategy*)” veya Türkiye’de Millî Güvenlik Kurulu’nun hazırladığı “Millî Güvenlik Siyaseti” da bu konseptte ele alınabilir (Aydın, 2020: 205). Bu belgeler, devletin resmi ve yazılı amaçlarını ve mevcut tehditleri sıraladıkları somut başvuru kaynaklarıdır.

İlke Olarak Büyük Strateji

İlke, plandan farklı olarak yazılı bir doküman üretmek yerine soyutlama yapmakla ilişkilidir. İlkenin kavramsal yanı bulunmaktadır. Literatürde büyük stratejiyi soyut düzeyde ele alan çalışmalarda düzenleyici (*organizing*), kapsayıcı (*overarching*), rehberlik eden (*guiding*), çerçeve (*framework*), temel stratejik bakış (*basic strategic view*), önemli hususlar (*critical considerations*), fikirler bütünü (*set of ideas*) gibi kullanımlara rastlanmaktadır (Silove, 2018: 39). Bir sözcük, cümle veya kavramla, bir devletin uzun vadeli, bütüncül ve en önemli amaçlarını hesaba katan büyük stratejisi ifade edilebilmektedir.

Silove’a göre literatürde büyük ilkeler olarak büyük strateji, iki farklı şekilde ele alınmaktadır. Birincisi, tarihsel olarak kanıtları bulunabilen askeri veya siyasi liderlerin açıkça ve kısaca ifade ettikleri fikirlerdir. Örneğin Amerikan Başkanı John Quincy Adams⁴ (1767-1848), ABD’nin güvenliğini sağlayabilmesi için iki

4 John Quincy Adams, 1825-1829 yılları arasında görev yapan ABD’nin altıncı başkanıdır.

temel düşünceyi sürekli ifade etmiştir: “Yurt içinde birlik ve dış ilişkilerde tarafsızlık” (Silove, 2018: 40). Başkan Adams’ın bu temel amaçlarının büyük strateji olarak kabul edilebilmesi için zamanın değişen koşulları karşısında ilgili araçlarla-yöntemlerle birlikte gerçekleştirilebilmesi gerekmektedir (Silove, 2018: 41).

Literatürde büyük ilkelerin ikinci türü ise tarihsel gözlemlere ve tecrübelerle dayalı olarak devletleri yönlendirdiğine inanılan veya iddia edilen fikirler bütünüdür. Örneğin Posen ve Ross, ABD’nin dış siyasasına yön verdiğini ileri sürdükleri dört ayrı büyük strateji ortaya koyarlar: Yeni-izolasyonizm (*neo-isolationism*)⁵, seçici angajman (*selective engagement*)⁶, işbirlikçi güvenlik (*cooperative security*)⁷ ve üstünlük (*primacy*)⁸ (Posen ve Ross, 1996-1997: 6). Silove, büyük ilkelerden büyük planların da ortaya çıkabileceğini ve yazılı şekle dönüştürülebileceğini belirtmektedir. Ancak böyle bir sonuca evrilmek zorunluluğu yoktur (Silove, 2018: 41). Silove, Soğuk Savaş döneminde ABD’nin SSCB’ye yönelik uyguladığı çevreleme veya sınırlandırma (*containment*) stratejisini, sahip olduğu kapsayıcılık ve yazılı olmayan anlamlar içermesi sebebiyle bir ilke olarak büyük stratejiye örnek olarak ele alır. Buna göre çevreleme/sınırlandırma stratejisi, dar bir çerçevede yazılı karşılığı da bulunan bir büyük plan değildir. Çevreleme/sınırlandırma stratejisi, sadece askeri bir strateji de değildir. Siyasetin genel kapsamı değerlendirildiğinde, tüm siyasileri ve askeri kişileri de etkileyen bir kavramsal özelliğe sahip olmuştur (Silove, 2018: 40).

Büyük ilkelerin varsayılması, o ilkelerin mutlaka somut kanıtlarla desteklenebilir olduğu anlamına gelmemektedir. Örneğin literatürde yaygın şekilde yer alan Rus İmparatorluğu’nun XVII. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla kadar Heartland’a egemen olmakla ilişkili sahip olduğu varsayılan “küresel vizyon (*global vision*)” (LeDonne, 2004: 37) stratejisi, bir büyük ilke olarak kabul edilir. Rusya’nın bu büyük stratejisi hakkında yazılı bir metne rastlanmamıştır. Ancak Rusya’nın dış siyasa davranışlarını yönlendiren bir ilke olduğu varsayılmaktadır (Silove, 2018: 42).

5 Yeni-izolasyonizm stratejisi, ABD’nin küresel sorunlarla ve deniz aşırı bölgelerle bağını azaltırken ulusal sınırların gerisine odaklanmayı öngörmektedir (Posen ve Ross, 1996-1997: 9-16).

6 Seçici angajman stratejisi, ABD’nin kendi güvenliğini ve refahını doğrudan ilgilendiren bölgelere müdahale ile sınırlı bir çerçeve sunmaktadır (Posen ve Ross, 1996-1997: 17-23).

7 İşbirlikçi güvenlik stratejisi, Amerikan çıkarlarının dünya barışının sağlanmasıyla ilişkilendiren liberal bakış açısına dayanır (Posen ve Ross, 1996-1997: 23-31).

8 Üstünlük stratejisi, Amerikan güvenliğinin ancak küresel hakimiyet kurulmasıyla sağlanabileceği düşüncesine dayanmaktadır (Posen ve Ross, 1996-1997: 32-43).

Davranış Kalıbı Olarak Büyük Strateji

Silove, devletlerin davranış kalıplarını, planların veya ilkelerin kanıtı olarak ele almak yerine davranışın bizzat kendisinin bir büyük strateji olabileceğini ileri sürmektedir. Buna göre literatürdeki büyük strateji türlerinden üçüncüsü, devletlerin büyük davranışlarıdır (Silove, 2018: 43). Bununla birlikte dış siyasa davranışları, büyük planların veya büyük ilkelerin varlığını kanıtlamak için de ele alınabilir. Büyük stratejinin tespit edilmesi amaçlanıyorsa, bir aktörün uygulamalarına ve davranışlarına bakılabilir. Ancak Silove’un literatürde tespit ettiği büyük strateji türü, bir devletin uzun tarihsel çizgide değişmediği gözlemlenen davranış kalıplarıdır. Dolayısıyla Mintzberg’in de ifade ettiği gibi bir stratejinin başarısı, zaman içinde tutarlı bir kalıba dönüşmesiyle ilgilidir (Mintzberg, 2007: 1). Mintzberg, uzun ömürlü ve istikrarlı bir uygulamayı ima etmektedir.

Silove, literatürde yazarların büyük stratejiyi bir davranış kalıbı olarak kullanırken üç ayrı yaklaşımın ortaya çıktığını belirtmektedir. Bunlardan ilki bir davranış kalıbının, büyük plan veya ilkenin yürütülmesi şeklinde ortaya çıktığına yöneliktir. Ancak bu yazarlar, plan veya ilkenin var olup olmadığını sorgulamayıp doğrudan davranışa odaklanarak sonuca varırlar (Silove, 2018: 43). Örneğin Dueck, büyük stratejinin bir devletin savunma harcamaları, ittifak tercihleri ve askeri müdahaleleri gibi dış siyasa uygulamaları aracılığıyla anlaşılabilirliğini ileri sürmektedir (Dueck, 2006: 11). Luttwak, davranış kalıplarının stratejik kültürün bir ürünü olduğunu iddia etmektedir (Luttwak, 2009: 11). Birinci yaklaşımda davranış kalıbını ortaya çıkaran sebep unsuru ne olursa olsun, bir devletin büyük stratejisi hakkında fikir vermektedir. İkinci yaklaşım, davranış kalıbını bir yöntem olarak ele alır. Buna göre bir devletin uzun vadeli, bütüncül ve tüm kaynaklarını hesaba katan amaçları bir davranış kalıbı aracılığıyla hayata geçirilebilmektedir. Böylece bu davranış kalıplarından yola çıkarak büyük strateji varsayımına ulaşılabilir (Silove, 2018: 44). Üçüncü yaklaşımda davranış kalıpları, karar verici bireylerin tasarıları veya amaçlarının sonuçlarıdır. Buna göre bir devletin siyasetine yön veren karar vericilerin ön plana çıktığı süreçlerde, davranış kalıpları olarak büyük stratejiler ortaya çıkmaktadır (Silove, 2018: 44).

TDP Yazınındaki ‘Büyük Plan İması’: “Misak-ı Millî”

TDP yazınında erken cumhuriyet dönemine atfen ima edilen büyük plan Misak-ı Millî belgesidir.⁹ TDP yazınında ele alınış biçimiyle Misak-ı Millî, Mustafa

9 Uluslararası anlaşma türleri başlığı altında “hukuki bağlayıcılığı olmayan” ve “bir fikrin temel ilkelerini bir araya getiren metne” misak ya da şart (*charte*) denir (Keskin, 2005: 333). Misak-ı Millî, bu açıdan üçüncü tarafları hukuki olarak bağlamayan, bir fikre veya amaca dayanan tek taraflı bir irade beyanı olarak kabul edilmelidir.

Kemal Paşa ve yakın silah arkadaşlarının sistemli biçimde, Erzurum ve Sivas kongrelerinde tartışmaya açtıkları, üzerinde değişiklikler yaptıkları ve kâğıda döktükleri, uzun vadeli, Müslüman Türklerin çoğunluğu oluşturdukları coğrafyayı kapsayan, eldeki tüm imkanları hesaba katan ve en önemli amaç olarak bağımsız devletleşmeye dair bir askeri-siyasi plan örneği olarak kabul edilmeye uygundur.¹⁰ Gönlübol ve Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası* kitabının birinci bölümünde, “Misak-ı Millî, önce Erzurum Kongresinde kabul edilen, daha sonra Sivas Kongresinde genişletilerek teyit edilen ilkeleri kapsamakta idi. Bu belgede Millî Mücadele hareketinin iç ve dış amaçları belirtiliyordu. Gerçekten, Misak-ı Millî’de tespit edilen ilkeler yalnız Millî Mücadele yıllarında değil, ondan sonraki devrede de Türk Dış Politikasının temelini teşkil etmiştir.” (Gönlübol ve Sar, 1996: 12) ifadelerini kullanırlar. Bu plan, kurulacak yeni devletin sahip olması gereken sınırların tahayyülünü açıkça ortaya koyar. Soysal, “Misak’ın, Yeni Türkiye’nin gerçekleştirdiği sınırları ve güdülecek dış politikanın hedeflerini belirlediği için, Barış Andlaşmalarıyla karşılaştırılmasında yarar vardır.” (Soysal, 1989: 10) diye yazarak Misak-ı Millî’yi neden *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları* kitabına dahil ettiğini ifade eder. Oran’a göre “Anadolu ihtilali revizyonizminin bu farklı niteliklerini başından haber veren resmi metin, Misak-ı Millî” (Oran, 2005b: 107) idi.

Mustafa Kemal Paşa, Millî mücadele döneminde Anadolu’nun tüm Müslüman halklarını (Türkler, Kürtler, Araplar, Çerkezler ve Lazlar) kapsayan bir bütünleştirici vatan vurgusu yapmıştır. Ahmad’a göre bu vurgu, o dönemde dünyada etkili olan milliyetçilik ve ulus kavramlarının dışındaydı. Ahmad’ın aktardığına göre Mustafa Kemal Paşa, 1919 yılının Ekim ayında Anadolu’da halka yönelik yaptığı bir konuşmada “Bu hudut sırf askeri mülahazat ile çizilmiş bir hudut değildir, hudud-ı Millîdir (...) Bu hudut dahilinde Türk vardır, Çerkez vardır ve anasır-ı saire-i İslamiye vardır. İşte bu hudud memzuc bir halde yaşayan, bütün maksatlarını, bütün manasıyla tevhid etmiş olan kardeş milletlerin hudud-ı Millîsidir” (Ahmad, 2019: 86) demiştir. Yine Ahmad’a göre Misak-ı Millî, kurulacak yeni Türkiye’nin sınırlarını açıkça tespit etmiştir. Bu sınırlar 1913 Balkan Savaşlarının sonrasında Osmanlı’ya toprak veren barış antlaşmaları ile 1918 Mondros Mütarekesinin sınırlarına dayanarak hazırlanmıştır (Ahmad, 2019: 86).¹¹ Bu bağlamda, Misak-ı Millî planının iki temel amacı olduğu ileri

10 Misak’taki ana fikir, Mustafa Kemal Paşa’nın 21-22 Haziran 1919’da Amasya’da yayımlattığı genelgede görülmektedir. Kurulması planlanan yeni devletin sınırlarına dair bir tahayyülün olduğu “Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir” (Atatürk, 2005: 23) cümlesiyle anlaşılmaktadır.

11 Mondros imzalandığında Türk askerinin bulunduğu yerler özellikle vurgulanmıştır. Bunların içinde örneğin Ege adaları yoktur (Papuççular, 2020: 29). Kıbrıs da dahil edilmemiştir. Bunun yanında Misak-ı Millî’de yer alan ama daha sonraki yıllarda yapılan 1921 Türk-Sovyet, 1921 Türk-Fransız, 1923 Lozan ve 1926 Ankara Antlaşmalarıyla Batum sancağı, İskenderun Sancağı,

sürülmektedir. Birincisi ortaya konulan sınırların, kurulacak yeni devletin egemenlik alanını yansıtmasıdır. İkincisi ise bu sınırların dışında, eski imparatorluk coğrafyasına dönük hayallerin olmadığını vurgulamasıdır (Gözen, 2009: 48). Oran, Mustafa Kemal Paşa’nın sınırları genişletmek yerine daraltmayı daha gerçekçi bulduğunu belirtir. Bundan dolayı Misak’ın birinci maddesinde “silah bırakışması çizgisi içinde ve dışında” vurgusunu, içeriye yönelik gerçekleştirmeye çalıştığını öne sürmektedir (Oran, 2005b: 107).

Misak-ı Milli’nin ilanından hemen sonra 16 Mart 1920’de İstanbul resmen işgal edildiği için Ankara’da meclis açılmış ve hükümet kurulmuştur. Payitahtın hiçbir imkanından yararlanılamasa da başarılı diplomasinin getirileri ve Anadolu halkının üstün gayretleriyle eldeki tüm imkân ve kapasite kullanılmak istenmiştir. Misak-ı Milli’de kurulması planlanan devletin sınırları, doğal olarak güvenliği sağlamaya ve tehdit algısını bertaraf etmeye yönelik olarak hesaplanmıştır. Pek tabii ki, o günün koşullarında bu yazılı planı hayata geçirmek kolay olmamıştır. Millî mücadele dönemi diplomasisiyle dönemin büyük güçlerine karşı yoğun ve karmaşık stratejileri ve taktikleri zorunlu kılmıştır (Sönmezoğlu, 2004: 85-90). Kurtuluş Savaşı, Misak-ı Milli çerçevesinde bir aşamayı geçmek olarak ele alınabilir. Akabinde yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin uluslararası sisteme kabulü anlamına gelen Lozan Barış Antlaşması ile diğer önemli aşama kaydedilmiştir. Lozan Konferansları, Misak-ı Milli’de duyurulan sınırların olabildiğince elde edilmesi mücadelesidir. Barış Antlaşması ile tespit edilen sınırlar, cumhuriyetin hukuki varlığını ortaya koymuştur (Aydın, 1999: 173, 177). Demirci’ye göre Barış Antlaşmasını ortaya çıkaran konferanslar ve müzakereler, Türk delegasyonu açısından kesinlikle Misak-ı Milli’deki amaçların hayata geçirilmesi mücadelesidir (Demirci, 2023: 34, 77, 81). Bu açıdan, Misak’ın plan olarak yönlendirici niteliği bulunduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte büyük planı yansıtan niyetlerin, sonuçlarla tam olarak eşleştiği de iddia edilmemektedir. Trakya sınırında verilen taviz, Misak-ı Milli’den ilk sapma olmuştur (Demirci, 2023: 111). Kıbrıs adası ve Ege’de On iki Adalar’ın Misak dışında kalan statüsü onaylanmıştır. Lozan Konferanslarındaki tartışmalar ve çekişmeler neticesinde bazı anlaşmazlıkların çözümü, antlaşmanın onayından sonraya bırakılmıştır. Özellikle Musul Bölgesi’nin, İngiltere ile ciddi siyasi ve olası askeri krizleri bünyesinde barındırdığı bir ortamda 1926 yılında Irak sınırlarında bırakılması, günümüzde dahi toplumsal hafızada yerini korumaktadır. İsmet İnönü, Misak’tan taviz verilen konular hakkında mecliste çok sert biçimde eleştirilmiştir (Demirci, 2023: 157).

Misak-ı Milli, henüz Osmanlı İmparatorluğu’nun resmi olarak varlığını sürdürdüğü tarihsel ortamda şekillenmiştir. Gelecekteki yeni devletin sınırlarına dair asker-siyasi kişilerin niyetlerini olduğu gibi yansıtmaktadır. Yazılı bir plan ve

Musul bölgesi ve Batı Trakya dışarıda bırakılmıştır (Soysal, 1989: 10-11). Misak-ı Milli metni için bkz. (Soysal, 1989: 15-16, Oran, 2005b: 105-106).

beyannamedir. Tüm dünya kamuoylarına duyurulmuştur. Uluslararası hukuki gelişmelere ve özellikle dünya savaşının galiplerinden ABD Başkanı Woodrow Wilson'un vurguladığı “self-determinasyon” prensibini merkeze alan bir irade beyanıdır. Self-determinasyon prensibinin Osmanlı coğrafyasında yalnızca diğer milletlere değil, aynı zamanda Anadolu başta olmak üzere belli bölgelerde çoğunluğu oluşturan Türklere de uygulanması gerektiği fikrine dayanır. Bundan dolayı Türklerin yeni bir devlet kurarken sınırlarının, uluslararası hukuka ve uluslararası toplumun normlarına aykırı olmaması amaçlanmıştır. Misak-ı Milli'den verilen tavizler, 1930'lu yıllardan günümüze kadar toplumsal hafızada ve devlet aklında bir tür “kızıl elma” imgesine dönüşmüştür. Tarihi ve coğrafi egemenlik iddiaları, ilerleyen yıllarda karşımıza Turgut Özal'la özdeşleştirilen “bir koyup üç alma”¹² siyasası, Yeni Osmanlılık¹³ söylemleri, Suriye ve Libya iç savaşlarında hükümetin dış siyasa kararları ve kamuoyundaki tartışmalarla güncelliğini korumaktadır. Bu bağlamda, Misak-ı Milli, erken cumhuriyet dönemini de aşan bir büyük plan imajı vermektedir.

TDP Yazınındaki ‘Büyük İlke İmaları’: “Yurtta Barış Dünyada Barış”, “Statükoculuk” ve “Baticılık”

Silove, ilkeler olarak büyük stratejiyi öncelikle liderlerin veya karar alıcıların tek bir kelime veya kısa bir cümleyle ifade ettikleri kapsayıcı, düzenleyici veya rehberlik edici ifadeleri olarak gözlemler. İkinci olaraksa karar alıcılardan ziyade

12 Gazeteci Ertuğrul Özkök, bu ifadeyi Süleyman Demirel'in bir yemekte kendisine, Turgut Özal'ın Irak siyasasına atfen söylediğini ve Hürriyet'te haber yapıldığını belirtir (Birand ve Yalçın, 2009: 442). Ancak Özal'ın Körfez Savaşı'na dönük uygulamak istediği siyasası, Suudi Arabistan'da konuşlanmış müttefik kuvvetlere Türkiye'nin asker göndererek katılmasını öngörmekteydi. Bu yaklaşım, kamuoyunda Misak-ı Milli'ye atıfla Kerkük-Musul'a yönelik gizli bir yayımları proje olabileceği tartışmalarını tetiklemiştir. 1990 yılının son aylarında sırasıyla Dışişleri Bakanı Ali Bozer, Milli Savunma Bakanı Safa Giray ve Genelkurmay Başkanı Necip Toruntay, Özal'ın maceracı tutumuna ve karar alma süreçlerini tek başına idare etme girişimlerine karşı çıkarak istifa etmişlerdir (Uzgel, 2005a: 256-257).

13 Yeni Osmanlılık yaklaşımı, 1980'li yıllardan itibaren Türk-İslam sentezinin dış siyasa yansıtılması çerçevesinde gündeme gelmiştir. Uzgel'e göre bu yaklaşım, Misak-ı Milli sınırlarına ve statükoculuk ilkesinin bir tür eleştirisine dayanmaktadır. Bu sınırların Türkiye'nin manevra kabiliyetini kısıtladığı fikrine gönderme yapılmaktadır (Uzgel, 2005b: 514). Ancak Misak-ı Milli'nin ilk yayımlandığı haliyle ortaya koyduğu sınırlara değil, aksine Musul gibi taviz verildiği düşünülen toprakların geri alınması imasını da içinde barındıran bir yaklaşımdır. Bu çerçevede bu yaklaşım, büyük plan olarak Misak-ı Milli'nin onaylanması anlamına gelmektedir. Uzgel'in haklı olduğu nokta ise Yeni Osmanlılık yaklaşımının, statükocu dış siyasa tavrının Türkiye'yi dış ilişkilerinde durağan hale getirdiğine yönelik bir eleştiriyi inşa edildiğidir. Ayrıca Dışişleri Bakanlığı döneminde hükümetin dış siyasa teorisini kuran Davutoğlu'nun, Türkiye'nin sıradan bir ulus devlet olmadığını, Musul, Kerkük, Irak vurgulu Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslar coğrafyasını tarihi sorumluluk alanında kabul etmesi de (Davutoğlu, 2013: 134) Yeni Osmanlılık bağlamında ele alınmaktadır.

yazarların atıf yaptıkları ve kavramlaştırdıkları ilkeler vardır. İlki daha somut bir dayanağa sahipken, ikincisi daha soyuttur.

Erken cumhuriyet döneminde Türkiye'nin dış ve ulusal güvenlik siyasalarını belirleyen ve TDP yazınında en sık atıf verilen somut ilke “Yurtta barış dünyada barış” ilkesidir. Bizzat Atatürk'ün dış siyasa yaklaşımıyla özdeşleştirilerek, cumhuriyetin dış siyasalarını yönlendiren en temel belirleyicilerden biri olarak kabul görmektedir (Hale, 2013: 41; Sander, 2020: 76; Aydın, 2020: 209; Tuncer, 2023: 38-39; Ögün, 2023: 230-231). Bu ilkeye yazılı olarak ilk defa Cumhuriyet Halk Partisi'nin 10 Mayıs 1931 tarihindeki kongresinde kabul edilen programında “Yurtta barış ve cihanda barış başlıca prensibimizdir” şeklinde yer almıştır. Gönlübol'a göre bu ilkenin ilk defa Atatürk tarafından dile getirilip getirilmediği bilinmemektedir (Gönlübol, 1992: 10-11). Ancak 1961 ve 1982 Anayasa metinlerinin başlangıç kısımlarında bu ilke yer almaktadır (T.C. Anayasa Mahkemesi). Dolayısıyla devlet aklını temsil eden en önemli hukuki metin olan anayasanın bu ilkeye yer vermesinin, dış siyasaya yön veren ruhu veya özü yansıttığı ileri sürülebilir. 1 Kasım 1928 tarihindeki TBMM açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, şunları ifade etmiştir:

Efendiler; haricî siyasetimizde dürüstlük, memleketimizin emniyetine ve inkişafının masuniyetine dikkat şiarı hareketimize kılavuz olmaktadır (alkışlar). Esaslı ıslahat ve inkişafat içimde bulunan bir memleketin hem kendisinde hem muhitlerinde sulh ve huzuru cidden arzu etmesinden daha kolay izah olunabilecek bir keyfiyet olamaz. Bu samimi arzudan mülhem olan haricî siyasetimizde memleketin masuniyetini, emniyetini, vatandaşların halkların herhangi bir tecavüze karşı bizzat müdafaa edebilmek kudreti de bilhassa gözde tuttuğumuz noktadır (...) Cumhuriyet Hükümeti milletler arasında emniyet imsakleri akdi için hususî bir gayret göstermektedir. Bize teklif olunan (Kellog) misakına intihap için de samimiyetle muvafakatimizi bildirdik (T.B.M.M., 1928).

Bu ilkenin imasının, devletin kırılabilirlik seviyesinin yüksek olduğu erken yıllarında otarşi (kendine yetme) siyasalarına yönelmesi (Gürel, 2018: 21) ile ilişkisi de kurulabilir. Oran şunları yazmıştır:

Yurtta gerek iktisadi bakımdan (devletçilik), gerek ideolojik bakımdan (tek parti), gerekse siyasal açıdan (Kürt ayaklanmalarının bastırılmasının yarattığı tek millet duygusu) Batıcı bir düzen kurduk, artık bu tartışma konusu olmasın. Yurt dışından ise, bağımsızlıktan sonra bir talebimiz yoktur, kendi ülkemiz sınırları içinde yaşamamızdan memnunuz, sınırlarımız dışında müdahalede bulunmak gibi bir arzumuz yoktur, başkalarının da bizim sınırlarımıza ilişkin bir talebi olmaması durumunda çatışma çıkmadan yaşayacağız (Oran, 2005a: 47).

Zayıf ve kırılgan yeni bir devletin, uluslararası sisteme uyum sağlamaya uğraşırken hem içeride hem de dışarıda en az hasarla süreci yönetmesi fikri ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla güvenlik gereklilikleri ve tehdit algılarının varlığı da ima edilmektedir. Sönmezoğlu'na göre "Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve gelişmesi aşamasında, ülkenin ulusal amaçları konusunda [en azından o dönemde] oldukça gerçekçi bir noktada duran lider Mustafa Kemal'in "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" deyişiyle yeni cumhuriyetin on yıllar sürecektir bir dış politika çizgisi oluşturulmuş, daha sonraki dönemlerde bu çizgi esas olarak sürdürülmüştür" (Sönmezoğlu, 2019: 77).

Dış siyaseti belirleyen bir konsept olarak bu ilke, Türkiye'nin şartlar gerektirdiğinde çatışma, yayılma veya kriz tırmandırma eğilimi taşımadığı anlamına gelmemektedir (Gözen, 2009: 49). Bir başka deyişle bu ilke "her ne pahasına olursa olsun barış demek değildir" (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1985: 470). İki dünya savaşı arası dönem, Türkiye'nin yeni bir devlet olarak en kırılgan olduğu yıllardır. Buna karşılık yurtta barış, ülkenin çeşitli reformlarla kalkınırken iç huzurun gerekliliğini; dünyada barış fikri ise Türkiye'nin içinde yer aldığı Avrupa düzeninin ortak güvenlik normlarına ve uygulamalarına uyum sağlanmaya çalışıldığı şeklinde yorumlanabilir. Davutoğlu'na göre bir yanı sıra bu ilke "sömürgeci sistemik güçlerle çatışmaktan kaçınan realist bir dış politika tavrını da öne çıkarmaktaydı" (Davutoğlu, 2011: 69). Misak-ı Milli'de olduğu gibi bu somut ilke de 1961 ve 1982 Anayasalarına yansımaları sebebiyle uzun vadeli bir niteliğe sahiptir. Erken dönem cumhuriyetin dış siyaset davranışlarını yönlendirmenin yanında, daha sonraki yıllarda da siyasi liderlerin en sık atıf yaptıkları yönlendirici fikirlerden biri olmuştur.¹⁴

Silove'un üzerinde durduğu şekilde, yazarların ve uzmanların göndermede bulundukları ilkelere en iyi örnekler ise "statükoculuk" ile "batıcılıktır".¹⁵ Bunların birbirleriyle ilişkisi kurulabildiği gibi yurtta barış dünyada barış ilkesiyle ve Misak-ı Milli planıyla da ilişkileri gözlemlenmektedir.¹⁶ Statükoculuk, "mevcut

14 Örneğin Cumhurbaşkanlarının T.B.M.M. yasama yılı açılış konuşmalarında, 1 Kasım 1950 tarihinde Celal Bayar'ın (T.B.M.M., 1950: 13), 14 Aralık 1987 tarihinde Kenan Evren'in (T.B.M.M., 1987: 8), 1 Eylül 1990 tarihinde Turgut Özal'ın (T.B.M.M., 1990: 13), 1 Ekim 1995 tarihinde Süleyman Demirel'in (T.B.M.M., 1995: 30) bu ilkeye doğrudan göndermeleri vardır. 1990 yılının ilk günlerinde Sovyet Azerbaycan'ında meydana gelen olaylar kendisine sorulduğunda dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, yurtta barış dünyada barış ilkesine atıfta bulunarak, Türkiye'nin sınırları dışındaki meselelere karışmayacağını ve bu gelişmelerin Moskova'nın iç işleri olduğunu belirtmiştir (Aydın, 2005: 372).

15 Ataöv'e göre Atatürk'ün tespit ettiği temel ilkeler (altı ok) Kemalist ideolojinin alt yapısını oluşturmuştur. Bu ideolojik yapı, yeni rejimin amaçlarını da şekillendirmiştir (Ataöv, 1980). Bu bağlamda cumhuriyetçilik, milliyetçilik, devletçilik, halkçılık, laiklik ve inkılapçılık ayrı ayrı veya bir bütün olarak, TDP yazınındaki alternatif büyük ilkeler olarak değerlendirilebilir.

16 Oran, TDP'nin temel ilkelerinden statükoculuk başlığı altında, Sönmezoğlu da yeni cumhuriyetin dış politika amaçlarından statükoculuk başlığı altında yurtta barış dünyada barış ilkesine yer vermektedirler (Oran, 2005a: 46-47; Sönmezoğlu, 2019: 76-77). Tellal, dönemin

sınırları sürdürme” (Oran, 2005a: 46) ve “mevcut dengeleri sürdürme” (Oran, 2005a: 49) anlamlarında bir yaklaşımdır. Sınırların devamı, Misak-ı Milli’de somut olarak ortaya konulmakla birlikte Lozan Barış Antlaşması ve sonraki süreçte tavizler ve kazanımlarla tartışmaya açılan bir niteliğe sahiptir. Mevcut sınırlardan en önemli taviz, Musul bölgesi olmuştur. En önemli kazanımlar ise Boğazlar bölgesindeki egemenliğin Montreux Sözleşmesi ile elde edilmesi ve Hatay’ın anavatanına katılmasıdır.¹⁷ Statükoculuk, iki dünya savaşı arası dönemde Türkiye’nin diplomatik mücadelesi ele alınırken kullanılan temel kavramlardan biridir. Mevcut dengeleri koruma anlamında ise Avrupa güç dengesinde ortaya çıkan revizyonist devletlerin yayılmacı siyasalarına karşı Türkiye’nin sınır komşularından olan büyük güçlerle ilişkileri kendini gösterir (Hale, 2013: 45).

Statükoculuk ilkesi yazarlar, uzmanlar veya siyasetçiler tarafından bir tür büyük strateji iması gibi sunulmaktadır. Erken cumhuriyet döneminde statükoculuğun özellikle vurgulanmasının temel sebebi ise iki dünya savaşı arası dönemde Avrupa güç dengesinin meydan okuyucu büyük güçler tarafından değiştirilmeye çalışılması olmuştur. Bu ilke, revizyonist ve irredantist Almanya ve İtalya’nın, İngiltere ve Fransa öncülüğündeki Milletler Cemiyeti bünyesinde somutlaştırılan ortak güvelik mekanizmalarını etkisizleştirme girişimlerinin diğer devletlerin dış siyasalarına yansımaları tartışmalarıyla gündeme gelmiştir. Dolayısıyla Nazizm ve Faşizm yükseldikçe ve saldırgan dış siyasa davranışları ortaya çıktıkça, Türkiye’nin hangi tarafta yer aldığı meselesiyle ilgilidir. Tarihsel gelişmeler ve şartlar, Türkiye’nin 1930’lu yıllarda İtalya’nın Akdeniz’deki “Mare Nostrum” siyasetine karşı İngiltere ve Fransa’ya daha fazla yakınlaşmasıyla sonuçlanmıştır (Uzgel ve Kürkçüoğlu, 2005: 271-273). Ayrıca Türkiye, SSCB ile Millî mücadele döneminde kurduğu yakın ilişkilerini bu dönemde sürdürmeye çalışarak, ortak güvenliğe dayalı kurumsal ve hukuki mekanizmalara Moskova ile dayanışma halinde dahil olmaya çabalamıştır. Bulgaristan tehdidine karşı oluşturulan Balkan Antantı (Fırat, 2005: 351) veya Ortadoğu’daki sınır sorunlarını çözmeye yönelik Sadabat Paktı (Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, 2005: 365) gibi uygulamalar, Türkiye’nin statükodan yana olduğu şekilde yorumlanmaktadır. Baba ve Önsoy’a göre Türkiye’nin 1930’lu yıllarda yaptığı uluslararası antlaşmalara bakıldığında ön plana çıkan unsurlar dostluk, tarafsızlık, karşılıklı güvenlik, işbirliği, iyi komşuluk ilişkilerini sürdürme ve saldırgan rejimlere karşı uluslararası yaptırımlara katılma şeklinde gözlemlenmektedir (Baba ve Önsoy, 2016: 10). Bu gözlem, Türkiye’nin statükoculuk ilkesiyle uyumludur.

SSCB ile ilişkilerini ele alırken, “statükocu yurttan sulh, cihanda sulh ilkesi” ifadesini kullanır (Tellal, 2005: 314).

17 Gülmez, Türkiye’nin 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı sonrası yıllarda Avrupa’daki diğer revizyonistlerin kuvvet kullanımına dayalı yayılmacı yöntemleri yerine, bir anomali olarak, diplomasi aracılığıyla barışçı yöntemlerle yayılmacılık sergilediğini ileri sürer. Buna örnek olarak özellikle Montreux Sözleşmesi ile Boğazlar rejiminin güncellenmesi ve Hatay’ın ilhaki gösterilir (Gülmez, 2017).

Statükoculuk, sadece erken cumhuriyet dönemiyle özdeşleştirilmemektedir. Günümüze kadar Türkiye'nin bölgesinde ve komşularıyla ilişkilerinde saldırgan olmayan eğilimleri olduğu varsayılmaktadır. Bununla birlikte Kıbrıs meselesinde, terörle mücadele kapsamında sınır ötesi operasyonlarda, NATO üyeliği bünyesinde ve BM barış gücü projeleri içinde Türkiye'nin sınırları dışında askeri müdahaleleri veya asker bulundurması gündeme gelmiştir. Yakın zamanda Arap baharı sonrasında Suriye ve Libya'da Türkiye'nin sahada aktif olarak yer aldığı gözlemlenmektedir. Ancak TDP yazınında Türkiye'nin temel siyasetinin irredantizm olmadığı kabul görmektedir. Bunun yanında Türkiye'nin, çatışmaları uluslararası hukuka ve uluslararası toplumun normlarına uygun şekilde çözmeye çalıştığına dair genel bir anlayış vardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme tarihinin doğal kavramı batılılaşmadır. Batılılaşmadan dış siyasa çalışmalarına yansıyan sözcük ise batıcılık olmuştur. Batıcılık¹⁸, batılılaşma ve modernleşme ile doğrudan ilişkili olmakla birlikte, dış siyasa bağlamında daha farklı imaları da içeren bir sözcüktür. Bunun en önemli yansıması, Batılı büyük güçlerden kaynaklanabilecek güvenlik risklerini, Batı'ya dahil olarak bertaraf etme fikridir (Gözen, 2009: 47-48). Sander, "Türkiye'nin dış politikasındaki biricik (*unique*) özelliği, yani sürekli Batı'ya yönelişi anlamak" (Sander, 2020: 72) için üç etmen üzerinde durmaktadır. Birincisi, Atatürk'ün ulus devlet yaratma idealinin Avrupa'nın çağdaş uygarlık yaklaşımıyla ilişkisidir. Batılılar gibi bir devlet modeline sahip olmadan bağımsızlığın gerçekleştirilmesinin zorluğu fark edilmiştir. Atatürk'e göre Osmanlı İmparatorluğu'nun geri kalmasının başlıca sebebi, Avrupa'nın değerler sisteminden uzaklaşmaktır (Sander, 2020: 73-79). İkincisi, Türkiye'nin coğrafi konumundan kaynaklanan güvenlik açıkları ve kırılganlıklardır. Özellikle Britanya, Fransa ve İtalya gibi büyük güçlerin sınır komşularına dönüşmesi, Rusya-SSCB ile kuzeyden komşu olması ve aynı zamanda bir Ortadoğu devleti olması gibi sebeplerle batıcılık eğilimi gelişmiştir (Sander, 2020: 79-90). Üçüncüsü ise Batı ülkelerine ekonomik olarak duyulan ihtiyaçtır. Özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında devletin iktisadi kısıtlarına rağmen liberal denemeler bir zorunluluk olarak görülmüştür (Sander, 2020: 90-94). Aydın'ı göre erken cumhuriyet dönemi istisna bir dönem olarak, Atatürk'ün kendine özgü liderliğinde halk, ordu ve hükümet arasındaki gerilimlerin ertelenerek, temel amacı modernleşme olan sürdürülebilir bir ulusal büyük stratejiyi mümkün hale getirmiştir (Aydın, 2020: 88).

Batıcılık büyük ilkesi, dış ilişkilerde başta o dönemin Avrupa düzeninin kuralları, normları, değerleri ve diplomatik yaklaşımlarına uyum sağlama çabasıyla

18 "Batıcılık" Baskın Oran'ın kullandığı bir sözcüktür. Türkiye'nin Batı'ya eğilim gösteren dış siyasa tavırlarını ifade eder. Kitabının İngilizce çevirisinde, "Westernism" sözcüğünü kullanır (Oran, 2010: 21).

kendini göstermiştir. Örneğin Musul sorunu ve nüfus mübadelesinde Milletler Cemiyeti'nin (MC) Türkiye aleyhine görüş bildirmesine rağmen Türkiye'nin MC üyeliğini tercih etmesi, batıcılık ilkesinin bir uzantısı sayılmaktadır (Alantar, 2004: 113). Zamanla bu uyum sağlama çabası, ABD ile ilişkilere de aynı biçimde yansımaktadır. SSCB ise kuzeydeki büyük güç olarak, aynı Türkiye gibi batılılaşma ve modernleşme süreçlerini deneyimlemiş bir devlet geleneğine sahiptir. Türkiye'nin Millî mücadele döneminden itibaren Montreux Sözleşmesi'ne kadar aralıksız yakın dostluk ilişkisi kurduğu devlet SSCB olmuştur. Bu noktada batıcılık, devletin, uluslararası politik sisteme uyum çabalarıyla görünür olan bir tür zorunluluğu da ima etmektedir.¹⁹ Batıcılık ilkesi, “dışa karşı güvenliğin içte hızlı modernleşmeyle sağlanabileceği” (Keyman, 2008: 162) düşüncesiyle de ilişkili kabul edilmektedir.

Batıcılık ilkesi, eğer batılılaşma ve modernleşme tarihinin bir uzantısı olarak ele alınırsa, sadece erken cumhuriyet döneminde değil günümüzde de etkili bir büyük ilke olarak değerlendirilebilir. Batıcılık, bir yönlendirici ilke olarak erken cumhuriyet dönemini aşan mahiyette ele alınmaktadır. Türkiye'nin NATO üyeliği, Soğuk Savaş döneminde Batı blokundaki siyasi ve askeri inisiyatifleri, Bağdat Paketi üyeliği ve Ortadoğu ülkelerine karşı aldığı pozisyon, AET/AT/AB'ye dönük tam üyelik mücadelesi ve 1990'lı yıllarda ABD ile kurulan stratejik ortaklık gibi örnekler bu yaklaşımı desteklemektedir (Aydın, 2020: 214-215).

TDP Yazınındaki ‘Büyük Davranış İması’: “Denge Politikası”

Büyük davranış olarak büyük strateji, tarihi olarak uzun vadeli bir tutarlılık yansıtan ve dış siyasaları yönlendiren davranış kalıplarıdır. Bu kalıpların, devletin en önemli amaçlarını ve kaynaklarını hesaba katan bir mahiyette olması gerekmektedir. TDP yazınında Türkiye'nin erken cumhuriyet dönemi dış

¹⁹ TDP yazınında batıcılık, iktidar ilişkileriyle bağlantılı bir kimliğin uzantısı olarak da ele alınmaktadır. Buna göre kurucu ideoloji Kemalizm ve bunu temsil eden siyasi elitler için batıcılık, sadece devletin dış siyasalarının çerçevesini oluşturmakla kalmamış; aynı zamanda içerideki iktidar mücadelesinde sağlamlaştırıcı bir unsur olurken aynı zamanda toplum mühendisliğine de katkı sunmuştur (Balci, 2013: 27-32). Bu perspektifte batıcılık ilkesi, iktidar mücadelesinin bir tarafı olan siyasi elitlerin, bilinçli bir tercih olarak kendilerini güçlendirmelerini ve rakiplerinin manevra alanını daraltmayı sağlayan bir araç gibi ele alınabilmektedir. Ayrıca Keyman'a göre ulus devlet kimliği inşa edilirken, öteki unsur olarak eski Türkiye'yi temsil eden Osmanlı geçmişi ortaya çıkarılmıştır (Keyman, 2008: 160). Batıcılık ilkesini ortaya çıkaran tarihi, coğrafi, ideolojik, toplumsal, kültürel ve siyasi sebepler bulunmakla birlikte Osmanlı'nın son döneminde İttihat ve Terakki'nin kısmen milliyetçilikle örülü batıcı reformları ile az gelişmiş ülkelerde görülen türden milliyetçi hareketlerin cumhuriyetin ilk yıllarında batıcılık olarak tezahür ettiği de ileri sürülmektedir (Oran, 2005a: 50-51).

siyasalarına yön veren büyük davranış iması, denge politikası olarak yer almaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1699 Karlofça Antlaşması'ndan itibaren toprak kaybetmeye başlamasıyla ortaya çıktığı varsayılan bir genel siyasettir. Bu çalışmanın mantığına göre bir büyük davranıştır. Denge politikası, en doğru ifadeyle, “uluslararası ilişkilerde büyük güçleri dengelemek ve aralarındaki rekabetten faydalanmak (*balancing off of the major powers in international affairs and benefiting from the competition among them*)” (Aydın, 2020: 210) olarak anlaşılmaktadır. Osmanlı'nın son yüzyılı, büyük güçler (İngiltere, Almanya, Rusya ve Fransa) arasındaki rekabetle birlikte, kuzeydeki Rus tehdidi, yaşanan büyük savaşlar (Kırım Savaşı, 93 Harbi vb.) ve büyük güçlerin Osmanlı'yı paylaşamadıkları (Şark meselesi) tarihi dönemi temsil eder.

İmparatorluğun gerileme ve çöküş dönemlerine karşılık gelen XVIII. ve XIX. yüzyıllarda özellikle İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki güç mücadelesi, Osmanlı diplomasisine manevra alanı ve “dayanacakları emperyalist devleti seçme şansı” (Özyüksel, 2004: 5) sağlamıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra ise “elde olanı koruyabilmek” stratejisi yerine “olabildiğince az kaybetmek” stratejisi benimsenmeye başlamıştır (Özyüksel, 2004: 5). XIX. yüzyılın son çeyreğinde ise denge siyasetinde yeni bir aktör belirmiştir. Ortaylı'ya göre Almanya ile kurulan yakın ilişkiler, Osmanlı diplomasisinin yaklaşık iki yüzyıldır takip ettiği denge siyasetinde ittifak kurma mantığı açısından siyasi ve diplomatik boyutları aşan toplumsal ve ekonomik etkilerle anlaşılmaktadır (Ortaylı, 2010:11). İmparatorluğun zorunlu olarak başvurduğu denge siyaseti, yeni Türkiye'nin dış siyasa davranışlarına yansiyacak kadar etkili olmuştur (Oğuzlu ve Han, 2023: 63). Buna göre Millî mücadele döneminden itibaren erken dönem cumhuriyetin dış siyasa davranışlarını belirleyen temel büyük strateji, denge siyaseti olarak kabul görmektedir.²⁰

Lozan konferanslarında bağımsız bir ulus-devlet kurabilmek adına bazı tavizlerin verilmesi, bu davranış imasıyla uyumlu gözükmektedir. İngiltere'nin Avrupa normlar düzenine ve savaş sonrası oluşturulacak ortak güvenlik düzenine liderlik etmesi karşısında Türk karar alıcıları, belli konularda ısrarcı olamamışlardır. Bunun yanında iki dünya savaşı arası dönemde Türkiye'nin doğal ve yapay sınır komşuları arasında büyük güçler bulunmaktaydı. Doğal sınır komşuları kuzeyde SSCB ile batıda On İki Ada sebebiyle İtalya idi. Yapay sınır

20 Bununla birlikte bazı yazarlar cumhuriyetin kurucu kadrosunun denge siyasetine daha ihtiyatlı yaklaştıklarını belirtirler. Örneğin Barlas ve Güvenç'e göre, “yeni Cumhuriyet'in karar alıcıları, Osmanlı yöneticilerinin hatalarını ve başarısızlıklarını tekrarlamamak adına farklı bir strateji benimsemişlerdi. Statüko yanlısı Türk diplomasisi zamanla eylemci bir nitelik kazandı ve esas olarak dengelemekten ziyade köprü kurmaya yöneldi” (Barlas ve Güvenç, 2014:19). Köprü kurmak, TDP yazınında alternatif bir büyük davranış kalıbı olarak ima edilmeye uygundur.

komşuları ise manda rejimleri dolayısıyla Irak'ta İngiltere ile Suriye'de Fransa idi. Ayrıca batıda Yunanistan ile doğuda İran bulunmaktaydı (Ögün, 2023: 225). Bir başka deyişle Türkiye'nin ilgili dönemde temel algısı, güvenlik tehditleri ve kırılganlıklara yönelikti. Denge politikası, bu devletlere karşı uygulanan bir tür büyük davranış kalıbı olarak ima edilmektedir. Gönlübol'a göre ne Türkiye'nin Milletler Cemiyeti bünyesinde kurulan ortak güvenlik alanına dahil olması ne de ikili antlaşmalarla büyük güçlerin saldırılarından kurtulması mümkün değildi. Bundan dolayı "büyük bir devletin gücü ancak başka bir büyük devletin gücü ile dengelenebilirdi" (Gönlübol, 1995: 43). Bu yaklaşım, TDP yazınında "gerçekçi dış politika" (Gönlübol ve Sar, 1996: 59; Deringil, 2015: 2,3; Tuncer, 2021: 20, 27) ifadesi ile desteklenmektedir. Gerçekçiliğin mantığı, tek bir büyük güce bağımlılık düzeyinde dayanmamak olarak kabul görür (Kürkçüoğlu, 1980: 145).

Büyük güçler arasında kalmış olmanın getirdiği bir tür davranış refleksi olarak denge siyasetine dair Akşin şunları ifade etmiştir:

Kaba bir fırça darbesi ile çizdiğimiz bu tabloya göre 1923'ten sonra kuzey sınırlarımızda kendimizi güvenlikte hissetmemize mukabil güneyimizde tehdit ve tehlikelere maruz bulunmakta idik. Böyle bir durum karşısında kalan Türkiye'nin arkasını kuzeye vererek güneyinden gelen tehdit ve tehlikelere karşı durması tabii idi. 1939 yılına kadar süren Türk-Rus dostluk münasebetlerinin sebebi bu idi. Bu tarihten sonra durum değişti. Kuzeyde iki emperyalizm kendilerini göstermişti: Nazi ve Bolşevik emperyalizmleri. Bunların ikisinin de saldırı ve gelişme istikametleri Balkanlar ve güney denizleri idi. Böylece Türkiye'miz her ikisinin de yolları üzerinde bulunuyordu. Bu tarihlerde Fransa ve İngiltere ile yapılan ittifak anlaşmaları kuzeyden gelen tehlikeyi önlemek içindi. Böylece 1923'ten sonraki durum tersine dönmüştü (Akşin, 2021: 12).

İki dünya savaşı arası dönemde Avrupa güç dengesindeki revizyonist büyük güçler arasında Türkiye'nin tehdit algıladığı devlet İtalya idi. 1928 yılında Türkiye ile İtalya arasında imzalanan dostluk antlaşmasına rağmen Mussolini'nin yayılmacı söylemleri ve Akdeniz siyaseti, On İki Ada üzerinden Türk karar alıcılarda bir güvensizlik yaratmıştır. 1935 yılında Habeşistan'ın işgaliyle Türkiye ile İngiltere arasındaki yakınlaşma somutlaşmaya başlamıştır (Esmer ve Sander, 1996: 137). Değişen dengelere uyum sağlamakla, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde kurulan ve Türkiye'nin kendi topraklarındaki egemenlik noksanlığı yaratan durum, 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile ortadan kaldırılmıştır. Hatay'ın 1939 yılında anavatana katılması sağlanmıştır. Bu iki meselede de İngiltere'nin desteği gözlemlenmiştir. Atatürk'ün şu ifadeleri denge siyasetini anlamak açısından önemlidir:

Dünyada denge diye bir şey vardır. Biz onun dışında değiliz. Doğu'da büyük bir devletle ya da Batı'da birkaç devletle ilişki kurarak, anlaşmalar,

bağlaşmalar yaparak, denge alanında yerimizi saptamak düşüncesi akla gelebilir. Ne Doğu'ya ne de Batı'ya önem vermeyerek, yalnız kendi varlığımıza dayanmakla yetinilebilir mi sorusu da akla gelmiyor değil. Doğrusu şu anda güvenilebilir politika, yalnızca kendi varlığımıza dayanmaktır. Ancak bu demek değildir ki, yarın meydana gelecek gelişmeler karşısında herhangi bir tarafa daha çok yaklaşmak olanaksızdır ve yerinde değildir (Aktaran Tuncer, 2021: 24-25).

Denge politikası, bir büyük davranış kalıbı olarak imparatorluktan cumhuriyete miras kalmıştır. Türkiye'nin erken cumhuriyet döneminde, büyük güçlerle ilişkilerini bu genel siyasete göre yürütmeye çalıştığına dair örnekler ortaya konulabilir. Denge politikası, devletin uzun vadeli, tüm imkanlarını hesaba katan ve en önemli amaçlarını yansıtan bir mahiyete sahiptir. Diğer büyük strateji imalarından farklı olarak denge politikasının, diplomasi yeteneği ve güncel uluslararası politik gelişmelerin analizine dayandığı ileri sürülebilir. Temel mantık, devletin ittifak stratejilerini belirlemektir. Erken cumhuriyet dönemi sonrasında da denge politikasının izleri takip edilebilir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı yıllarında tarafsız kalabilmek için hem Müttefikler ile Mihver devletleri arasında hem de İngilizler ile Amerikalılar arasındaki çıkar çatışmaları arasında "çifte dengeleme stratejisi (*dual balancing strategy*)" (Barlas ve Yılmaz, 2022: 432) uygulamaya çalışmıştır. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin, güvenliğini sağlamak ve teritoryal bütünlüğünü korumak amacıyla büyük güçler arasında denge politikasını uygulamaya çalıştığı kabul edilmektedir. Bir başka deyişle denge politikası, büyük strateji olarak değerlendirilmeye uygun niteliklere sahiptir.

Sonuç

Büyük strateji kavramı, bir devletin dış siyasalarına yön veren uzun vadeli, bütüncül ve en önemli amaçlarını yansıtır. Her devletin büyük stratejisi olduğu kabul edilirse, gündelik siyasi tartışmalar, uygulamalar ve gelişmelerden bağımsız değerlendirilen bir kavramsal mantıktır. Türkiye'nin erken cumhuriyet döneminde, büyük stratejisinin ne olduğuna yönelik olarak literatürde doğrudan bir tartışma olmadığı için bu makale, TDP yazınındaki 'büyük strateji imalarını' tanımlayarak ve bunlara odaklanarak bir çözümleme ortaya koymayı amaçlamıştır. 'Büyük strateji imaları', Türkçe literatürde büyük strateji terimi kullanılmadan, büyük stratejiyi çağrıştıran şekilde ele alınan, dış siyasaya dair kavramsal yaklaşımlar ve ön kabuller olarak tanımlanmaktadır. Çalışmanın temel amacı hem ilgili döneme hem de cumhuriyetin daha sonraki dönemlerinde etkili olduğu varsayılan büyük stratejinin ne olduğuna yönelik bir ön çalışma ortaya koymaktır. Büyük strateji ve TDP ile ilgilenen yazarların gelecekteki çalışmalarına katkı sağlayabilecek bir bakış açısı sunulmak istenmiştir.

Makalede kavramsal çerçeve olarak Silove'un büyük strateji kavramına dair ortaya koyduğu üçlü tipolojiden faydalanılmıştır. Böylece büyük plan, büyük ilkeler ve büyük davranışın TDP yazınında nasıl ima edildiğine odaklanılmıştır. TDP yazınında çoğunlukla kabul gören “Misak-ı Milli”, “yurtta barış dünyada barış”, “statükoculuk”, “baticılık” ve “denge politikası” çerçevesinde bir analiz yapılmıştır. Bu imaların, birbirleriyle de kavramsal ve pratik düzeyde ilişkileri olduğu gözlemlenmektedir. Silove'un kavramsal çerçevesine uygun olarak bu imalar arasında bir seçim yapılmamıştır. Bu konuda Silove şunları yazmıştır:

Büyük stratejinin tek bir tanımını öne çıkarmak için üç kavramdan ikisini bir kenara atmak cazip gelebilir. Bu yaklaşım burada iki nedenden dolayı tavsiye edilmemektedir. Birincisi, her bir kavram tarih ve siyaset bilimi alanındaki bilimsel araştırmalar ile politika analizi ve reçeteleri için farklı ve faydalı bir çerçeve sunmaktadır. İkincisi, üç kavramı birbirinden ayırmak, büyük strateji çalışmalarında bu kavramların işaret ettiği olgular arasındaki ve bu olguların her biri ile diğer nedenler ve etkiler arasındaki ilişkilere dair yeni ve önemli soruların formüle edilmesini kolaylaştırır. Büyük strateji kavramının üç kullanımından ikisini mahkûm etmek yerine, tercih edilen yaklaşım üç kavram arasında net bir ayrım yapmak ve her bir kavramı kendi özel anlamına uygun olarak dikkatlice işlemselleştirmektir (Silove, 2018: 57).

Makalede, erken cumhuriyet dönemiyle ilişkili TDP literatüründeki alternatif imalara dair örneklerle de yer verilmiştir. Kavramsal kullanımda her bir yazarın, büyük stratejiler arasında seçim yapabilmesi adına gelecek çalışmalara dönük bir karşılaştırma ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, yazarların perspektifine göre Türkiye'nin erken cumhuriyet dönemi büyük stratejisinin, üçlü bir ayrıma tabi tutulmasının yanında bunlardan herhangi birinin baskın büyük strateji olduğu da ileri sürülebilir.

Kaynakça

- Ahmad, Feroz (2019). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, (6. Baskı). Sedat Cem Karadeli (çev.), (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).
- Akdevelioğlu, Atay ve Ömer Kürkçüoğlu (2005). “Ortadoğu’yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, (11. Baskı) (İstanbul: İletişim): 357-369.
- Akşin, Aptülahat (2021). *Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri: Ortadoğu Meseleleri* (İstanbul: İyidüşün Yayınları).
- Alantar, Özden Zeynep (2004). “Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi”, Faruk Sönmezoğlu (ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, (3. Baskı) (İstanbul: Der Yayınları): 99-130.

- Ataöv, Türkkaya (1980). "The Principles of Kemalism", *The Turkish Yearbook of International Relations*, 20: 19-44.
- Atatürk, Mustafa Kemal (2005). *Nutuk* (İstanbul: Alfa).
- Aydın, Mustafa (1999). "Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs", *Middle Eastern Studies*, 35 (4): 152-186.
- Aydın, Mustafa (2005). "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001*, (8. Baskı) (İstanbul: İletişim): 366-439.
- Aydın, Mustafa (2020). "Grand Strategizing in and for Turkish Foreign Policy: Lessons Learned from History, Geography and Practice", *Perceptions: Journal of International Affairs*, 25 (2): 203-226.
- Aydınlı, Ersel (2020). "'Büyük Strateji' Çıkmazı ve Türkiye için 'Büyüme' Önermesi", Ali L. Karaosmanoğlu ve Ersel Aydın, (ed.), *Strateji Düşüncesi: Kuram, Paradoks, Uygulama* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları): 77-101.
- Baba, Gürol ve Murat Önsoy (2016). "Between Capability and Foreign Policy: Comparing Turkey's Small Power and Middle Power Status", *Uluslararası İlişkiler*, 13 (51): 3-20.
- Balcı, Ali (2013). *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar* (İstanbul: Etkileşim).
- Barlas, Dilek ve Serhat Güvenç (2014). *Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti (1923-1939): Orta Büyüklükte Devlet Diplomasisi ve Deniz Gücünün Sınırları*, Barış Cezar (çev.), (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları).
- Barlas, Dilek ve Şuhnaz Yılmaz (2022). "Rethinking Alignment: The Great Powers' Wedging and Turkey's Balancing Strategies", *Turkish Studies*, 23 (3): 430-449.
- Birand, Mehmet Ali ve Soner Yalçın (2009). *The Özal: Bir Davanın Öyküsü*, (11. Baskı), (İstanbul: Doğan Kitap).
- Brands, Hal (2014). *What Good Is Grand Strategy? Power and Purpose in American Statecraft from Harry S. Truman to George W. Bush* (Ithaca: Cornell University Press).
- Davutoğlu, Ahmet (2011). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, (72. Baskı), (İstanbul: Küre Yayınları).
- Davutoğlu, Ahmet (2013). *Teoriden Pratiğe: Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar* (İstanbul: Küre Yayınları).
- Demirci, Sevtap (2023). *Belgelerle Lozan: Taktik-Stratejik-Diplomatik Mücadele 1922-1923*, (5. Baskı), Mehmet Morali (çev.) (İstanbul: Alfa).
- Deringil, Selim (2015). *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, (6. Baskı) (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları).
- Dueck, Colin (2006). *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy* (Princeton: Princeton University Press).
- Esmer, Ahmet Şükrü ve Oral Sander (1996). "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", Mehmet Gönübol (ed.), *Olaylarla Türk Dış Politikası: (1919-1995)* (9. Baskı), (Ankara: Siyasal Kitabevi): 135-185.

- Fırat, Melek (2005). “Yunanistan’la İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, (11. Baskı) (İstanbul: İletişim): 325-356.
- Gönlübol, Mehmet (1992). “Yurtta Barış Cihanda Barış”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 9 (25): 9-26.
- Gönlübol, Mehmet (1995). “Atatürk’ün Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler”, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu: (Dün-Bugün-Yarın)*, (2. Baskı) (Ankara: Türk Tarih Kurumu): 19-58.
- Gönlübol, Mehmet ve Cem Sar (1996). “1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası” Mehmet Gönlübol (ed.), *Olaylarla Türk Dış Politikası: (1919-1995)*, (9. Baskı) (Ankara: Siyasal Kitabevi): 1-133.
- Gönlübol, Mehmet ve Ömer Kürkçüoğlu (1985). “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1 (2): 451-474.
- Gözen, Ramazan (2009). *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe: Türkiye’nin Dış Politikası* (Ankara: Palme).
- Gray, Colin S. (2013). *Perspectives on Strategy* (Oxford: Oxford University Press).
- Gülmez, Seçkin Barış (2017). “Turkish Foreign Policy as an Anomaly: Revisionism and Irredentism through Diplomacy in the 1930s”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 44 (1): 30-47.
- Gürel, Şükrü Sina (2018). *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)* (Ankara: İmge Kitabevi).
- Hale, William (2013). *Turkish Foreign Policy Since 1774*, (3rd ed.) (New York: Routledge).
- Hart, B. H. Liddell (1967). *Strategy*, (2nd ed.) (New York: Meridian).
- Kennedy, Paul (2014). “Savaşta ve Barışta Büyük Strateji: Daha Kapsamlı Bir Tanımlamaya Doğru”, Paul Kennedy, (ed.), *Savaşta ve Barışta Büyük Stratejiler*, Ahmet Fethi (çev.) (İstanbul: Totem): 11-19.
- Keskin, Funda (2005). “Uluslararası Anlaşma Türleri”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, (11. Baskı) (İstanbul: İletişim): 333.
- Keyman, Fuat (2008). “Atatürk ve Dış Politika Vizyonu”, Haydar Çakmak (ed.), *Türk Dış Politikası 1919-2008* (Ankara: Platin).
- Kürkçüoğlu, Ömer (1980). “An Analysis of Atatürk’s Foreign Policy 1919-1938”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, 20: 133-187.
- LeDonne, John P. (2004). *The Grand Strategy of the Russian Empire, 1650-1831* (Oxford: Oxford University Press).
- Luttwak, Edward N. (2009). *The Grand Strategy of the Byzantine Empire* (Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press).
- Martel, William C. (2015). *Grand Strategy in Theory and Practice: The Need for an Effective American Foreign Policy* (New York: Cambridge University Press).

- Mintzberg, Henry (2007). *Tracking Strategies: Toward a General Theory* (Oxford: Oxford University Press).
- Oğuzlu, Tarık ve Ahmet Kasım Han (2023). "Making Sense of Turkey's Foreign Policy from the Perspective of Neorealism", *Uluslararası İlişkiler*, 20 (78): 59-77.
- Oran, Baskın (2005a). "TDP'nin Kuramsal Çerçevesi", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, (11. Baskı) (İstanbul: İletişim): 20-53.
- Oran, Baskın (2005b). "Dönemin Bilançosu (1923-1939)", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, (11. Baskı) (İstanbul: İletişim): 241-257.
- Oran, Baskın (2010). "Introduction: Turkish Foreign Policy in Theory and Practice", Baskın Oran (ed.), *Turkish Foreign Policy, 1919-2006: Facts and Analyses with Documents*, Mustafa Akşin (çev.) (Salt Lake City: The University of Utah Press).
- Ortaylı, İlber (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, (11. Baskı) (İstanbul: Timaş).
- Öğün, Baybars (2022). "Büyük Strateji Çalışmaları için Bir Kılavuz: Siyasi ve Askeri Perspektif", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 18 (43): 517-546.
- Öğün, Baybars (2023). "Cumhuriyet'in Erken Dönem Dış Siyasa Uygulamalarında Gözlemlenen Kısıtlayıcı ve Kolaylaştırıcı Faktörler: Sistem, Devlet ve Birey Düzeylerinde Analiz", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25: 100. Yılında Cumhuriyet Özel Sayısı: 218-235.
- Öğün, Baybars (2024). "Yeni Dünya Düzeninde Büyük Strateji", Tarık Oğuzlu ve Öner Akgül (ed.), *Değişen Dünyada Uluslararası İlişkileri Okumak* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).
- Özyüksel, Murat (2004). "Abdülhamit Dönemi Dış İlişkileri", Faruk Sönmezoğlu (der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, (3. Baskı) (İstanbul: Der Yayınları): 5-34.
- Papuççular, Hazal (2020). *Türkiye ve Oniki Ada 1912-1947*, (3. Baskı) (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).
- Posen, Barry R. (1984). *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany Between the World Wars* (Ithaca: Cornell University Press).
- Posen, Barry R. ve Andrew L. Ross (1996-1997). "Competing Visions for U.S. Grand Strategy", *International Security*, 21 (3): 5-53.
- Sander, Oral (2020). *Türkiye'nin Dış Politikası*, Melek Fırat (der.), (5. Baskı) (Ankara: İmge Kitabevi).
- Silove, Nina (2018). "Beyond the Buzzword: The Three Meanings of "Grand Strategy", *Security Studies*, 27 (1): 27-57.
- Soysal, İsmail (1989). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, C. I (1920-1945)*, (2. Baskı) (Ankara: Türk Tarih Kurumu).
- Sönmezoğlu, Faruk (2004). "Kurtuluş Savaşı Dönemi Diplomasisi", Faruk Sönmezoğlu (der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, (3. Baskı) (İstanbul: Der Yayınları): 83-98.

- Sönmezoğlu, Faruk (2019). *Dış Politika Analizinde İç-Dış Faktör Önceliği Tartışması: Tarihsel Süreçten Kesitlerde Osmanlı/Türkiye Örnekleri* (İstanbul: Der Yayınları).
- Strachan, Hew (2019). “Strategy in Theory; Strategy in Practice”, *Journal of Strategic Studies*, 42 (2), 171-190.
- T.B.M.M. (1928). Zabıt Ceridesi, Cilt 5, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c005/tbmm03005001.pdf> (Erişim Tarihi: 09.01.2025).
- T.B.M.M. (1950). Tutanak Dergisi, Cilt 2, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c002/tbmm09002001.pdf> (Erişim Tarihi: 02.01.2025).
- T.B.M.M. (1987). Tutanak Dergisi, Cilt 1, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c001/tbmm18001001.pdf> (Erişim Tarihi: 02.01.2025).
- T.B.M.M. (1990). Tutanak Dergisi, Cilt 47, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c047/tbmm18047001.pdf> (Erişim Tarihi: 02.01.2025).
- T.B.M.M. (1995). Tutanak Dergisi, Cilt 94, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c094/tbmm19094001.pdf> (Erişim Tarihi: 02.01.2025).
- T.C. Anayasa Mahkemesi. *1961 Anayasası*, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> (Erişim Tarihi: 05.11.2024).
- T.C. Anayasa Mahkemesi. *1982 Anayasası*, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/anayasa/> (Erişim Tarihi: 05.11.2024).
- Tellal, Erel (2005). “SSCB’yle İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, (11. Baskı) (İstanbul: İletişim): 314-324.
- Tuncer, Hüner (2021). *Atatürk Döneminde Türk Dış Politikası* (İstanbul: Sia).
- Tuncer, Hüner (2023). *Türk Dış Politikası: Cumhuriyet Dönemi (1920-2002) C. II*, (2. Baskı) (İstanbul: Kaynak Yayınları).
- Uzgel, İlhan (2005a). “Körfez Savaşında Özal’ın Musul-Kerkük’e İlişkin Projesi”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001*, (8. Baskı) (İstanbul: İletişim): 256-257.
- Uzgel, İlhan (2005b). “Türk Dış Politikasında Yeni Osmanlıcılık”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001*, (8. Baskı) (İstanbul: İletişim): 514.
- Uzgel, İlhan ve Ömer Kürkçüoğlu (2005). “Batı Avrupa’yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, (11. Baskı) (İstanbul: İletişim): 258-277.